

ارزیابی کیفی وضعیت سرمایه اجتماعی با به کارگیری نظریه بنیانی (مورد مطالعه: دهستان آبیاریک، شهرستان سنقر و کلیائی)

افسانه ملک‌حسینی^{*}، محمدرضا همزه‌ای^۱، حسین حیدری^۱، اکرم بینائیان^۱

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

۲. استادیار، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۶/۰۸)

چکیده

سرمایه اجتماعی روستاییان از عوامل مهم در توسعه و رفاه اجتماعی روستایی، ارتقای بهره‌وری عوامل تولید و در نتیجه اصلاح الگوی تولید و مصرف در جامعه روستایی است. هدف تحقیق کیفی حاضر که با بهره‌گیری از روش نظریه بنیانی انجام گرفته است، ارزیابی سرمایه اجتماعی دهستان آبیاریک از توابع شهرستان سنقر و کلیائی بود. جامعه مورد مطالعه ۲۰ نفر از ساکنان دهستان آبیاریک بودند که به روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شدند. در این مطالعه با توجه به مسئله تحقیق، داده‌ها با ابزارهای مصاحبه عمیق و مشاهده مستقیم جمع‌آوری، و در قالب سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شد. یافته‌های تحقیق نشان داد احساس اعتماد و امنیت، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، مشارکت اجتماعی، عملگرایی اجتماعی، همکاری، ارزش زندگی، مشارکت مدنی، هنجارپذیری، پیوندهای کاری و حمایت اجتماعی، به‌عنوان عناصر سرمایه اجتماعی در وضعیت‌های متفاوتی قرار دارند.

کلیدواژگان

ارزیابی، سرمایه اجتماعی، دهستان آبیاریک، نظریه بنیانی

* نویسنده مسئول، رایانامه: Mafsanhe@yahoo.com

مقدمه

توسعه یکی از ابعاد مهم جامعه در حال تغییر است و در حال حاضر حق توسعه یکی از انواع حقوق بشر محسوب می‌شود. توسعه ابعاد متعددی دارد. ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، مهم‌ترین لایه‌های توسعه را تشکیل می‌دهند، توسعه اجتماعی و فرهنگی جزء آخر لایه‌هایی بود که در فرایند توسعه در دهه‌های پایانی قرن بیستم در سطح جهان به آن توجه شد. توسعه اجتماعی فرایندی است که طی آن قابلیت‌های بافت اجتماعی برای مشارکت آگاهانه شهروندان با هدف افزایش کیفیت زندگی و برابری اجتماعی آنان ارتقا یافته است و در آن، ساختارهای لازم برای تحقق این هدف تدارک دیده می‌شود. توسعه اجتماعی بر ستون‌های شهروندی، مشارکت اجتماعی، رفاه اجتماعی و سرمایه‌های اجتماعی بنا شده است (بابایی فرد، ۱۳۸۹، ص ۱۰).

نظر به جایگاه ویژه سرمایه اجتماعی در مطالعات و به‌خصوص در حوزه علوم اجتماعی، توجه به کارکردهای این پدیده‌ها در بررسی بسیاری از مسائل اجتماعی و فرهنگی ضروری است. بنابراین، برای حل بحران‌هایی (تفاوت در فرصت‌های زندگی، تفاوت درآمدی، تفاوت در پایداری اجتماعی و زیستی، تفاوت در فرهنگ و جز آن) که جوامع جهان سوم را بیشتر از سایرین در معرض خطر قرار داده است، ناگزیر باید نگرشی جدید به مسائل اجتماعی داشت. در واقع، ارتباط میان جنبه‌های مختلف توسعه به‌ویژه ابعاد فرهنگی و اجتماعی آن، زمینه را برای رشد و تعالی فرد و جامعه فراهم می‌کند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۸). از طرفی، به دنبال مطرح‌شدن مفهوم سرمایه اجتماعی، شیوه‌های برنامه‌ریزی نیز با رویکرد مشارکت مردمی و توسعه پایدار با تأکید بر شاخص‌هایی مانند سنجش سرمایه اجتماعی، پایداری، انعطاف‌پذیری و مشارکتی‌بودن شکل گرفته است. یکی از دیدگاه‌های توسعه که در قالب مفاهیم مطرح‌شده شکل گرفته است «توسعه همه‌جانبه روستایی» است. توسعه همه‌جانبه روستایی می‌تواند در قالب سنجش محیطی، انسانی و سیاست‌های دولت، بررسی شود و از آنجا که تأکید بسیار این الگو از توسعه روستایی بر مشارکت روستاییان و اعتمادسازی آن‌ها استوار است، می‌توان در شکل‌گیری توسعه همه‌جانبه روستایی در کنار قابلیت‌های محیطی بر سنجش نیروی انسانی تأکید کرد و در این راستا تنگناهای توسعه همه‌جانبه

روستایی را در ابعاد بیان شده، به ویژه «سنجش میزان سرمایه اجتماعی» شناسایی کرد (میری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۳۳).

بیان مسئله

نقش و جایگاه روستا در فرایندهای توسعه و پیامدهای توسعه نیافتگی مناطق روستایی از جمله فقر، نابرابری های فزاینده، رشد جمعیت، بیکاری، مهاجرت، و حاشیه نشینی شهری موجب توجه به توسعه روستایی و تقدم آن بر توسعه شهری شده است (یاوری و فاضل بیگی، ۱۳۸۹، ص ۱۵). در این راستا برای دستیابی به توسعه بیشتر در مناطق روستایی اقدامات و تدابیر گوناگونی اندیشیده شد، و راهکارهایی برای افزایش تولید، افزایش درآمد و اشتغالزایی بیشتر، کاهش فقر و نابرابری، و تنوع بخشی به اقتصاد مطرح شد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۶۸). علی رغم همه برنامه ریزی ها و سرمایه گذاری های متعدد، دولت نتوانست بر شرایط دشوار اقتصادی و مشکلات معیشتی مردم فائق آید و این امر یکی از مسائل و دغدغه های اصلی سیاست گذاران و برنامه ریزان کشور است (صیدی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۹۰). توسعه روستایی هم به عنوان یکی از مباحث توسعه، امروزه با چالش های فراوانی مواجه است. در حقیقت، بی توجهی به همه ابعاد توسعه و در نظر گرفتن تنها یکی از جنبه های آن که به طور عمده توسعه اقتصاد محور بود، مشکلات متعددی در جوامع گوناگون به ارمغان آورد. یکی از چالش های امروز توسعه روستایی، بی توجهی به سرمایه اجتماعی روستاییانی است که به صورت هزاران خرده فرهنگ در پهنه جغرافیایی کشور ایران گسترده شده اند، و شناخت این سرمایه قطعاً روند برنامه ریزی برای توسعه روستایی را برای متخصصان مربوطه تسهیل می کند و مشارکت روستاییان را در اجرای بهتر برنامه به همراه دارد (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۲۰). به منظور بهبود و ارتقای برنامه های توسعه همه جانبه در سطوح مختلف جهانی، ملی، منطقه ای و حل چالش های یاد شده، سران کشورهای جهان در سال ۱۹۹۵ راهبردهایی را برای توسعه اجتماعی و فرهنگی اتخاذ کردند (کلانتری، ۱۳۷۹، ص ۲۰۹). در واقع، بحث از توسعه اجتماعی نتیجه بازخورد پیوسته شکست برنامه های توسعه آمرانه (دولت محور، اقتصاد محور، فن سالار، بدون مشارکت و حضور جدی مردم به ویژه گروه های هدف برنامه ها، بی توجهی و گاه نفی ارزش های محلی، بومی و

حتی ملی، بی‌اعتنایی به ضرورت حفظ ویژگی چندقومی و چندفرهنگی جوامع، تلقی از سنت‌ها به‌عنوان کهنه و فاقد کارایی و تلقی از مدرن‌به‌معنای مثبت، ضروری، تکاملی و روبه‌جلو، جهانی‌شدن از بالا و پیامدهای منفی خصوصی‌سازی بی‌توجهی به ضعف جامعه مدنی و در نتیجه افزایش شکاف بین طبقات ثروتمند و اکثر فقرا است (پیران، ۱۳۸۲، ص ۱۲۸). در مجموع، توسعه اجتماعی ترکیب مفهوم پیچیده سرمایه اجتماعی است. در کلی‌ترین سطح، سرمایه اجتماعی بیان‌کننده ویژگی‌هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت سازمان‌دهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسائل عمومی را افزایش می‌دهد (تاج‌بخش، ۱۳۸۴، ص ۱۰). این مفهوم که در دهه گذشته مورد استقبال قرار گرفته است، در همه شهرها و روستاهای جهان یکی از عوامل مؤثر بر عملکرد اقتصادی کشورها است که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است و همراه خود آرامش، امنیت، رفاه، نگهداشت منابع اقتصادی و توسعه را به ارمغان می‌آورد که این‌خلدون آن را به عصیت تغییر کرده است. از طرف دیگر، روستاها با به‌کارگیری نابه‌جا و غیربهبود از این سرمایه و الگو قراردادن آن برای سایر مناطق، نابودکننده حیات ملت و سرعت‌دهنده بی‌هویتی خود هستند (صلاحی اصفهانی، ۱۳۹۰، ص ۵۳). سرمایه اجتماعی همان پیوندهای حاصل از تعامل اجتماعی روزمره افراد جامعه است که بدون وجود این پیوندها، امکان همکاری افراد و نهادها از بین می‌رود، بنابراین، سرمایه اجتماعی بستر اصلی شکل‌گیری روابط اقتصادی در جامعه است. با توجه به نقش مثبت این پدیده در توسعه اقتصادی-اجتماعی، نهادهای مختلف دغدغه افزایش سطح آن در اجتماع را دارند (قدوسی، بی‌تا). امروزه اهمیت سرمایه اجتماعی به‌منظور رسیدن به توسعه روستایی، موضوع روبه‌رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است، شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه‌ای به‌ویژه جوامع روستایی، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی و از همه مهم‌تر، اعتماد متقابل (افراد و دولت) است که این سازه‌ها از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به‌شمار می‌آیند. معمولاً زمانی که از مشکلات اقتصادی سخن به میان می‌آید، اغلب کمبود سرمایه فیزیکی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین معضلات نام برده می‌شود و از سرمایه اجتماعی هیچ سخنی به میان نمی‌آید. در حالی که نیاز به سرمایه اجتماعی در شرایط رکود و تورمی که نیاز به اعتمادسازی است، بیش از هر سرمایه دیگری

احساس می‌شود و می‌تواند بسیاری از معماهای حل‌نشده اجتماعی را از سر راه حرکات توسعه‌ای جامعه بردارد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۶۸). با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، تحقیق حاضر با هدف ارزیابی کیفی وضعیت سرمایه اجتماعی دهستان آباریک، از توابع شهرستان سنقر و کلیائی انجام گرفته است.

مبانی نظری پژوهش

ایده سرمایه اجتماعی سابقه ذهنی طولانی در علوم اجتماعی دارد و برخی آن را در آرای اندیشمندان متقدم و کلاسیک علوم اجتماعی مانند دورکیم، وبر و دیگران جست‌وجو می‌کنند (بهزاد، ۱۳۸۱، ص ۳۶). مفهوم سرمایه اجتماعی را به معنایی که امروزه به‌کار گرفته می‌شود، نخستین بار هنیفن در سال ۱۹۲۰ به‌کار گرفت، اما مفهوم سرمایه اجتماعی تنها در دهه ۱۹۸۰ به‌شدت مورد توجه قرار گرفت و توانست با گسترش نظری و تجربی، جایگاه تعریف‌شده‌ای در میان نظریه‌های جامعه‌شناسی به خود اختصاص دهد. مطالعه پاتنام^۱ (۱۹۹۳) در زمینه رابطه سرمایه اجتماعی و نهادهای دموکراتیک در ایتالیا، به‌ویژه از عوامل مؤثر در این گسترش است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴، ص ۶). یک اختلاف نظر در مباحث مربوط به سرمایه اجتماعی این است که آیا سرمایه اجتماعی یک کالای جمعی است یا فردی (Portes, 1998, p.15). بیشتر دانشمندان اتفاق نظر دارند که سرمایه اجتماعی هم یک کالای جمعی است و هم فردی. روابط اجتماعی نهادینه‌شده با منابع جای‌گرفته در آن، هم برای جمع و هم برای فرد مفید است (باستانی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۵). پاتنام (۱۳۸۰) سرمایه اجتماعی را آن دسته از عناصر و ویژگی‌های نظام اجتماعی (مانند اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله‌مقابل و شبکه‌های اجتماعی) می‌داند که هماهنگی و همکاری را بین افراد یک جامعه برای دستیابی به سود متقابل تسهیل می‌کنند. از نظر پاتنام و گاس^۲، اندیشه اصلی سرمایه اجتماعی این است که خانواده، دوستان و همکاران دارایی

1. Putnam

2. Putnam & gas

بسیار مهمی را تشکیل می دهند که یک فرد می تواند در شرایط بحرانی آن‌ها را به کار گرفته، از آن‌ها بهره گرفته یا برای منافع مادی به کار گیرد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴). فوکویاما معتقد است سرمایه اجتماعی را به سادگی می توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد، که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است، در آن سهیم‌اند. هنجارهایی که سرمایه اجتماعی تولید می کنند، اساساً باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دوجانبه باشند (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴، ص ۶). بوردیو^۱ اولین کسی است که به زعم پورترز^۲ تحلیل منطقی از سرمایه اجتماعی به دست داده است و سرمایه اجتماعی را حاصل انباشت منابع بالقوه و یا بالفعلی می داند که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می شود (ناطق پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۴، ص ۱۶۲). سرمایه اجتماعی آن دسته از شبکه‌ها و هنجارهایی است که مردم را به عمل جمعی قادر می کند (Woolcock & Narayan, 2000, p.10) و شامل نهادها، روابط، گرایش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهایی است که بر رفتارها و تعاملات بین افراد حاکم است (Grootaert & Van Bastelaert, 2002, p.25). کلمن^۳ معتقد است سرمایه اجتماعی، مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معین را که در نبود آن دست‌یافتنی نخواهد بود، امکان‌پذیر می کند (ناطق پور و فیروزآبادی، ۱۳۸۴، ص ۱۶۳). پالدام سرمایه اجتماعی را چسبی توصیف می کند که جامعه را کنار هم نگه می دارد (Hjollund & Svendsen, 2000). همچنین، سرمایه اجتماعی، شکل و نمونه ملموسی از هنجاری غیررسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می شود (فوکویاما، ۱۳۸۴، ص ۱۷۰-۱۶۹).

روش تحقیق

تحقیق حاضر، به لحاظ ماهیت از نوع پژوهش‌های کیفی، از نظر هدف در زمره پژوهش‌های

-
1. Bourdieu
 2. Portes
 3. Coleman

کاربردی و از بعد روش از نظریه بنیانی بهره گرفته است. بررسی سرمایه اجتماعی با رویکرد کمی در بسیاری از مقالات دیده می‌شود، بنابراین، محقق را بر آن شد تا به یک ارزیابی کیفی که متناسب با ماهیت مقوله سرمایه اجتماعی است، پردازد. بنابراین، رویکرد کلی پژوهش حاضر کیفی است. جامعه مورد مطالعه ۲۰ نفر از ساکنان دهستان آباریک بودند که به روش نمونه‌گیری گلوله برفی^۱ انتخاب شدند. حجم نمونه در حین کار مشخص شد و در زمان اشباع نظری (یعنی پاسخ‌های نفر آخر با نفر اول یکی شد و به عبارتی پاسخ‌ها تکراری شدند). محقق به این اطمینان رسید که ادامه مصاحبه با نمونه‌های جدید چیزی به اطلاعات اضافه نمی‌کند و در این زمان بود حجم نمونه تعیین شد. در این مطالعه با توجه به موضوع پژوهش، ابزارهای مصاحبه عمیق و مشاهده مستقیم برای جمع‌آوری داده‌ها به کار گرفته شد. منظم و سیستماتیک بودن نظریه بنیادی از دلایل استفاده از این روش است. این روش آفرینش نظریه به روش استقرایی و تلاش برای درک درست و احساس مناسب از وقایع روزمره است، همچنین، تلاشی است برای درک دنیای مشارکت‌کنندگان، آن‌طور که خود آنان ساخته‌اند (ادیب حاج‌باقری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۲۳). حین تحلیل داده‌ها محقق بارها متن مصاحبه‌های انجام گرفته را مرور کرد. این حرکت محقق موجب شد تحلیل داده‌ها دقیق‌تر انجام گیرد و وضعیت هر یک از مؤلفه‌ها را به درستی نشان دهد. به کارگیری روش‌های چندگانه در جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش کیفی، اعتبار یافته‌های این روش را از طریق فرایندی که از آن به سه‌گوشه‌سازی^۲ یاد می‌شود، افزایش می‌دهد (ادیب حاج‌باقری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۵۸). اصلی‌ترین فرایند در نظریه بنیانی، تحلیل داده‌هاست که مرکز ثقل پژوهش‌های کیفی است. تحلیل داده‌ها در قالب سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام می‌گیرد (پاپزن، ۱۳۸۷). با توجه به ماهیت این پژوهش برای تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده کدگذاری‌های باز و محوری انجام گرفت. به این صورت که پس از مرور داده‌ها، جمله‌های مرتبط با مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی استخراج شده و مفاهیم مشابه با یک کد مشترک در قالب ۶۱ مفهوم کدبندی شد (جدول

1. Snowball
2. Trangulation

۱). پژوهشگر با به کارگیری سیستم کدگذاری باز، خط به خط داده‌ها را بازنگری می‌کند و پس از تشخیص فرایندهای آن، به هر جمله کد می‌دهد (دانایی فرد، ۱۳۸۴، ص ۶۱). در انتهای کدگذاری باز زمینه شکل‌گیری طبقات فراهم شد. در کدگذاری محوری، طبقات تشکیل شد به این صورت که داده‌های کدگذاری شده را با یکدیگر مقایسه کرده و به صورت خوشه‌هایی که با هم تناسب داشتند، ادغام کردیم و در نتیجه کدهای مشابه در یک طبقه قرار گرفتند (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۲۹). به عبارت دیگر، کدها و دسته‌های اولیه‌ای که در کدگذاری باز ایجاد شده بود، با موارد مشابه ادغام شد و ارتباط بین خرده طبقه‌ها را مشخص و طبقاتی با مفاهیم جدید شکل گرفت. ۱۰ مؤلفه حاصل تحلیل داده‌ها با نظریه داده‌بنیان بود که در ادامه به آن‌ها اشاره شده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در قسمت‌های پیشین توضیح داده شد، به منظور ارزیابی وضعیت سرمایه اجتماعی دهستان آبیاریک، داده‌های جمع‌آوری شده در قالب دو مرحله کدگذاری باز و محوری نظریه بنیانی تحلیل شد. خروجی مرحله کدگذاری باز ۶۱ کد بود که در مرحله کدگذاری محوری مفاهیم مشابه در قالب کدهای یکسان کدبندی شدند. در نهایت، مقوله یا متغیر مرکزی (سرمایه اجتماعی) مطالعه حاضر، دربرگیرنده ۱۰ مؤلفه بود که در ادامه به وضعیت و فرایند رسیدن به آن‌ها اشاره شده است.

جدول ۱. مفهوم‌سازی داده‌های حاصل از پژوهش (کدگذاری باز)

ردیف	مفاهیم	کد
۱	مردم از رهاکردن خرمن خود در روستا احساس امنیت نمی‌کنند، چون آتش‌سوزی خرمن‌ها در فصل تابستان و برداشت محصول در این روستا شایع است.	E۱
۲	عدم پاسخگویی به تحقیقات صورت گرفته در مورد استخدام و مردم از این بابت احساس امنیت و اعتماد ندارند.	E۲
۳	پاسخگویی غلط به مسئولان در مورد استخدام یک شخص	E۳
۴	در مسائل ازدواج به عمد خوب صحبت نمی‌کنند و از این بابت به هر کسی نمی‌شود اعتماد کرد.	E۴
۵	مردم آزاری به اشکال متنوع وجود دارد و مردم هراس دارند.	E۵

ادامه جدول ۱. مفهوم سازی داده های حاصل از پژوهش (کدگذاری باز)

ردیف	مفاهیم	کد
۶	نمی شود حتی برای لحظه ای ادوات کشاورزی را بیرون گذاشت	E۶
۷	حسادت زیاد نسبت به همدیگر	H۱
۸	همین حسادت علت خیلی از آتش سوزی ها بوده است.	H۲
۹	کینه توزی زیاد در بین مردمان روستا	H۳
۱۰	شرکت چشمگیر مردم در مراسم مذهبی	M۱
۱۱	اهل مصالحه بودن مردم در اختلافات مختلف	I۱
۱۲	عدم مشارکت دسته جمعی در ساخت نانوائی	-O۱
۱۳	عدم مشارکت دسته جمعی در ساخت انبار محصولات کشاورزی	-O۲
۱۴	شرکت چشمگیر در مراسم فاتحه	M۲
۱۵	تمایل پایین به نزاع و درگیری در بین خود	I۲
۱۶	مشارکت در ساخت اماکن مذهبی	O۳
۱۷	کم بودن میزان طلاق در روستا	Z۱
۱۸	حفظ زندگی جمعی با وجود اختلاف	Z۲
۱۹	حرف شنوی از بزرگ ترها و افراد مسن	I۲
۲۰	راه اندازی کتابخانه عمومی	O۴
۲۱	نوعی مشارکت اجباری در لایروبی رودخانه و راه بین مزارع وجود دارد.	P۱
۲۲	مشارکت در کارهای برداشت و کشاورزی	P۲
۲۳	مشارکت خوبی در تمیزکردن چشمه آب روستا دارند.	P۳
۲۴	کمک کردن کشاورزان به هم	P۴
۲۵	شرکت در مراسم عروسی	M۴
۲۶	بالا بودن فرهنگ عیادت از مریض	M۵
۲۷	اهمیت جوانان به زندگی	Z۳
۲۸	همکاری دسته جمعی در خرمن کوبی	P۵
۲۹	حضور چشمگیر در انتخابات: مشارکت مدنی خوب	N۱
۳۰	دیدار با دوستان و خویشاوندان نزدیک: مشارکت اجتماعی خوب	M۶
۳۱	دورویی در مردم	E۶
۳۲	دوبه هم زنی	E۷
۳۳	آتش زدن درمانگاه	-O۵

ادامه جدول ۱. مفهوم سازی داده‌های حاصل از پژوهش (کدگذاری باز)

ردیف	مفاهیم	کد
۳۴	گرفتن زمین همدیگر و مرزشکنی	S۱
۳۵	برای افزایش زمین حتی به جاده هم رحم نمی‌کنند و جاده را هم شخم می‌زنند.	S۲
۳۶	تخریب و آسیب و خسارت به اداره پست به خاطر گرفتن مسئولیت آن	-O۶
۳۷	مزاحمت تلفنی	S۳
۳۸	در ماه محرم مردم همبستگی بالایی با هم دارند.	M۷
۳۹	عدم همکاری در ارتباط با سنگفرش کردن کوچه‌ها، خیابان‌کشی و جدول‌کشی	-O۵
۴۰	چرای گوسفندان در مزارع دیگران	E۸
۴۱	خسارت به نهال‌های تازه کشت شده	E۹
۴۲	بدون اجازه دست‌زدن به محصولات دیگران	E۱۰
۴۳	فرهنگ خرید وسایل برای مسجد به جای گرفتن مراسم چهلم و سالگرد	O۶
۴۴	فرهنگ کمک به مردم فقیر روستا و غیرروستا	B۱
۴۵	فرهنگ پول قرض دادن بین مردم روستا	B۲
۴۶	احترام فراوان به روحانی	N۲
۴۷	شرکت خوب مردم در نماز جماعت	N۳
۴۸	مراسم عزاداری دسته‌جمعی	M۸
۴۹	ضرر و خسارت به خانه‌های کشاورزان مقیم شهر	E۱۱
۵۰	بی‌مسئولیتی در برابر حیوانات بیرون مانده و پس ندادن به صاحب اصلی	E۱۲
۵۱	نزاع در مورد آب با روستای مجاور	-I۳
۵۲	مواردی از پیمان شکنی دیده شده است.	E۱۳
۵۳	متأسفانه هنجارشکنی در تیپ جوانان به چشم می‌خورد.	S۴
۵۴	فرهنگ شب‌نشینی	M۹
۵۵	دورهم جمع شدن پیرمردان در روستا	M۱۰
۵۶	برای تحقیق شانس است بستگی دارد به چه کسی برخورد کنید.	E۱۴
۵۷	احساس نارضایتی از زندگی خیلی کم در مردم است	Z۴
۵۸	در مواقع ضروری به فریاد هم می‌رسند.	B۳
۵۹	پشتیبانی از افراد بی‌سرپرست روستا	B۴
۶۰	روحیه یتیم‌نوازی در مردم	B۵
۶۱	لااقل اگر کمکی بتوانیم داشته باشیم به درد دل همدیگر گوش می‌کنیم.	B۶
۶۲	نبود ازدواج‌های درون‌گروهی	

همان‌طور که از گروه کدهای مشابه استنباط می‌شود، در انتهای کدگذاری باز، زمینه شکل‌گیری طبقات فراهم شد. در کدگذاری محوری، پژوهشگران، کدها و دسته‌های اولیه‌ای را که در کدگذاری باز ایجاد شده بود، با موارد مشابه ادغام و ارتباط بین خرده‌طبقه‌ها را مشخص کردند. در نهایت، طبقاتی با مفاهیم جدید شکل گرفت. از آنجا که مقایسه مداوم از الزامات کدگذاری محوری است، محققان کدها را با یکدیگر مقایسه و آن‌ها را در قالب ۱۰ طبقه گروه‌بندی کردند. طبقات حاصله از کدگذاری محوری شامل احساس اعتماد و امنیت، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، مشارکت اجتماعی، عملگرایی اجتماعی، همکاری، ارزش زندگی، مشارکت مدنی، هنجارپذیری، پیوندهای کاری و حمایت اجتماعی بودند که با مراجعه به کدهای هر طبقه می‌توان وضعیت آن مؤلفه از سرمایه اجتماعی را ارزیابی کرد (جدول ۲). با توجه به ماهیت این مطالعه و موضوع مورد بررسی آن کدگذاری انتخابی به کار گرفته نشد.

جدول ۲. طبقات گسترده حاصل از مفاهیم (کدگذاری محوری)

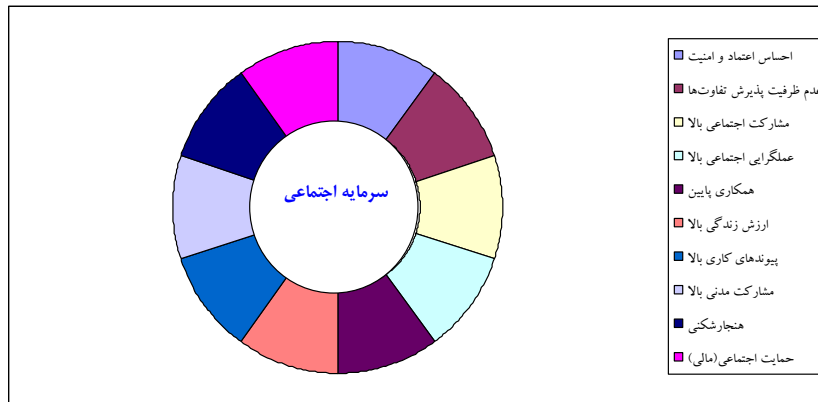
طبقات گسترده	خرده‌طبقات
احساس اعتماد و امنیت پایین	مردم از رهاکردن خرمن خود در روستا احساس امنیت نمی‌کنند، چون آتش‌سوزی خرمن‌ها در فصل تابستان و برداشت محصول در این دهستان شایع است.
	عدم پاسخگویی به تحقیقات صورت گرفته در مورد استخدام و مردم از این بابت احساس امنیت و اعتماد ندارند.
	پاسخگویی غلط به مسئولان در مورد استخدام یک شخص در مسائل ازدواج به عمد خوب صحبت نمی‌کنند و از این بابت به هر کسی نمی‌شود، اعتماد کرد.
	مردم آزاری به اشکال متنوع وجود دارد و مردم هراس دارند.
	نمی‌شود حتی برای لحظه‌ای ادوات کشاورزی را بیرون گذاشت.
	دورویی در مردم
	دوبه‌هم‌زنی
	چرای گوسفندان در مزارع دیگران
	خسارت به نهال‌های تازه کشت شده
	بدون اجازه دست‌زدن به محصولات دیگران
ضرر و خسارت به خانه‌های کشاورزان مقیم شهر	
بی‌مسئولیتی در برابر حیوانات بیرون مانده و پس‌ندادن به صاحب اصلی	
مواردی از پیمان شکنی دیده شده است.	
برای تحقیق شانس است بستگی دارد به چه کسی برخورد کنید.	

ادامه جدول ۲. طبقات گسترده حاصل از مفاهیم (کدگذاری محوری)

طبقات گسترده	خرده طبقات
نداشتن ظرفیت پذیرش تفاوتها	حسادت زیاد نسبت به همدیگر کینه‌توزی زیاد در بین مردمان روستا همین حسادت علت خیلی از آتش‌سوزی‌ها بوده است.
مشارکت اجتماعی بالا	شرکت چشمگیر مردم در مراسم مذهبی شرکت چشمگیر در مراسم فاتحه شرکت در مراسم عروسی بالا بودن فرهنگ عیادت از مریض دیدار با دوستان و خویشاوندان نزدیک: مشارکت اجتماعی خوب در ماه محرم مردم همبستگی بالایی با هم دارند. فرهنگ شب‌نشینی دوره جمع‌شدن پیرمردان در روستا مراسم عزاداری دسته‌جمعی
عمل‌گرایی اجتماعی بالا	اهل مصالحه بودن مردم در اختلافات مختلف تمایل پایین به نزاع و درگیری در بین خود حرف‌شنوی از بزرگ‌ترها و افراد مسن نزاع در مورد آب با روستای مجاور عدم مشارکت دسته‌جمعی در ساخت نانوائی عدم مشارکت دسته‌جمعی در ساخت انبار محصولات کشاورزی مشارکت در ساخت اماکن مذهبی راه‌اندازی کتابخانه عمومی آتش‌زدن در مانگه
همکاری پایین	تخریب و آسیب و خسارت به اداره پست به‌خاطر گرفتن مسئولیت آن فرهنگ خرید وسایل برای مسجد به‌جای گرفتن مراسم چهلم و سالگرد عدم همکاری در ارتباط با سنگفرش کردن کوچه‌ها، خیابان‌کشی و جدول‌کشی
ارزش زندگی بالا	کم‌بودن میزان طلاق در روستا حفظ زندگی جمعی با وجود اختلاف اهمیت جوانان به زندگی احساس نارضایتی از زندگی خیلی کم در مردم است. نوعی مشارکت اجباری در لایروبی رودخانه و راه بین مزارع وجود دارد.
پیوندهای کاری بالا	مشارکت در کارهای برداشت و کشاورزی مشارکت خوبی در تمیزکردن چشمه آب روستا دارند. کمک‌کردن کشاورزان به هم همکاری دسته‌جمعی در خرمن‌کوبی

ادامه جدول ۲. طبقات گسترده حاصل از مفاهیم (کدگذاری محوری)

طبقات گسترده	خرده طبقات
مشارکت مدنی بالا	حضور چشمگیر در انتخابات: مشارکت مدنی خوب احترام فراوان به روحانی روستا و حضور چشمگیر در سخنرانی‌ها شرکت خوب مردم در نماز جماعت هنجارشکنی در تیپ جوانان به چشم می‌خورد. مزاحمت تلفنی
هنجارشکنی	گرفتن زمین همدیگر و مرزشکنی برای افزایش زمین حتی به جاده هم رحم نمی‌کنند و جاده را هم شخم می‌زنند.
حمایت اجتماعی (مالی)	فرهنگ کمک به مردم فقیر روستا و غیرروستا فرهنگ پول قرض دادن بین مردم روستا در مواقع ضروری به فریاد هم می‌رسند. پشتیبانی از افراد بی‌سرپرست روستا روحیه یتیم‌نوازی در مردم حداقل اگر کمکی نتوانیم، داشته باشیم به درد دل همدیگر گوش می‌کنیم.

شکل ۱. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خروجی تحقیق

بحث و نتیجه

یکی از مفاهیمی که در دهه گذشته مورد استقبال قرار گرفته، سرمایه اجتماعی است. در همه شهرها و روستاهای جهان سرمایه اجتماعی یکی از عوامل مؤثر بر عملکرد اقتصادی کشورها است که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است

و همراه خود آرامش، امنیت، رفاه و نگهداشت منابع اقتصادی و توسعه را به ارمغان می‌آورد که ابن‌خلدون آن را به عصبیت تعبیر کرده است. از طرف دیگر روستاها با استفاده نکردن به‌جا و بهینه از این سرمایه و الگو قراردادن آن برای سایر مناطق، نابودکننده حیات ملت و سرعت‌دهنده بی‌هویتی خود هستند. براساس نتایج پژوهش (شکل ۱)، ۱۰ طبقه محوری از مفاهیم استخراج شده از متن مصاحبه‌ها وضعیت سرمایه اجتماعی دهستان مورد مطالعه را نشان دادند. نتایج حاکی از ضعف و قوت‌هایی در عناصر سرمایه اجتماعی است که در ادامه به آن‌ها اشاره شده است.

مشارکت اجتماعی

یکی از سازه‌های مهم سرمایه اجتماعی میزان مشارکت مردم در نظام اجتماعی است. مطابق با جدول ۱ شرکت چشمگیر مردم در مراسم مذهبی، شرکت چشمگیر در مراسم فاتحه، شرکت در مراسم عروسی، مراسم عزاداری دسته‌جمعی، دیدار با دوستان و خویشاوندان نزدیک، فرهنگ شب‌نشینی، دورهم جمع شدن پیرمردان در روستا، بالا بودن فرهنگ عبادت از مریض، همه به‌نوعی به مؤلفه مشارکت اجتماعی مربوط می‌شوند. در همین زمینه بولن و اونیکس (۱۹۹۸) نیز دیدار با دوستان و خویشاوندان، و شرکت در مراسم شادی و ترحیم را که برای فرد رضایت به بار می‌آورد، به‌عنوان مصادیق مشارکت اجتماعی مطرح کرده‌اند (Bullen & Onyx, 1998, p.20). سلمانی و همکاران (۱۳۸۹) در مطالعه خود با عنوان «بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی» به این نتیجه رسیدند که مشارکت اجتماعی بیشترین نقش را در توسعه روستایی دارد. خوشبختانه ساکنان دهستان آباریک از مشارکت اجتماعی خوبی برخوردارند و به نظر می‌رسد از این بعد با آسیب و چالش خاصی مواجه نباشند.

مشارکت مدنی

مشارکت مدنی یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود (Rose, 1998). خوشبختانه جامعه مورد مطالعه این پژوهش از این نظر فعال می‌باشند. حضور خوب مردم در انتخابات و فعالیت‌هایی که با فضای سیاسی ارتباط دارند، سخنرانی‌ها و مراسم مختلف مذهبی، وضعیت خوب این عنصر از سرمایه اجتماعی را تأیید می‌کند.

حمایت اجتماعی

مرکز آمار استرالیا (۲۰۰۳) حمایت افراد از یکدیگر را که به صورت مالی و عاطفی در زمان نیازمندی یا به عنوان بخشی از حیات روزمره فراهم شده باشد، از شاخص های سرمایه اجتماعی معرفی کرده اند (Astralian Bureau of Statistics, 2003, p.27). حمایت اجتماعی هم از بعد عاطفی و هم از بعد مالی خوشبختانه در دهستان آباریک اهمیت بالایی دارد و مردم به روش های مختلف در این امر همکاری می کنند. در مواقع نیاز و گرفتاری مالی فرهنگ بسیار خوبی که در این دهستان وجود دارد که مردم از همدیگر حمایت می کنند. این بعد از سرمایه اجتماعی زمینه شکل گیری خیلی از روابط ثانویه را فراهم می کند و به نوعی در بالابردن سایر ابعاد سرمایه اجتماعی نیز مؤثر خواهد بود.

ارزش زندگی

یکی دیگر از طبقات حاصل از مرحله کدگذاری محوری ارزش زندگی است که ساکنان دهستان آباریک از آن برخوردارند. مطابق با بولن و اونیکس (۱۹۹۸) ارزش زندگی، احساس رضایتمندی فرد از زندگی و بارزش دانستن خود در جامعه است و باور به اینکه جامعه نیز متقابلاً احترام لازم را به آن ها می گذارد (Bullen & Onyx, 1998, p.15). خوشبختانه ساکنان این دهستان از زندگی خود بسیار راضی بودند و این نکته می تواند عاملی مؤثر در ماندگاری در روستا و کاهش مهاجرت باشد. احساس رضایتمندی از زندگی به یقین آثار مثبت زیادی بر سایر ابعاد سرمایه اجتماعی خواهد گذاشت که در نهایت بر توسعه جوامع روستایی نیز بی تأثیر نخواهد بود.

همکاری

در میان مؤلفه های سرمایه اجتماعی عنصر همکاری نقش برجسته ای دارد. نکته ای که باید به آن پرداخته شود، این است که همکاری در دهستان آباریک به جز در زمینه ساخت اماکن مذهبی و فرهنگی، متأسفانه در وضعیت مناسبی قرار ندارد و از این نظر باید بیشتر مورد توجه واقع شود. مطابق با متن مصاحبه های انجام گرفته، مردم این روستا بارها متذکر شده اند که رفتار ساکنان این روستا دقیقاً ضد توسعه است، زیرا در وضعیتی که مردم روستا مانع موفقیت طرح هادی و ساخت

نانوایی هستند، و با خیلی از طرح‌هایی که سود مستقیم آن‌ها در وهله اول به خود مردم روستا می‌رسد، مخالفت می‌کنند، دیگر جایی برای توسعه باقی نمی‌ماند. در چنین روستایی با این وضعیت از این بُعد از سرمایه اجتماعی این‌گونه می‌توان استنباط کرد که توسعه پدیده غربی به نظر می‌رسد؛ چون این عنصر از سرمایه اجتماعی در حفظ و نگهداری پروژه‌ها بعد از اجرا، حتی در مرحله ساخت نیز بسیار تأثیرگذار است. مطابق با مطالعه گروتايرت و همکاران (۲۰۰۵) همکاری جمعی مردم برای دستیابی به نتیجه یا هدفی مشترک (از قبیل همکاری همسایه‌ها با یکدیگر برای بهبود اوضاع محل، همکاری با مسئولان محلی و مشارکت داوطلبانه افراد در اجتماع) شاخص سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود (Grootaert et al., 2005, p.17).

پیوندهای کاری

براساس تحقیقی که توسط بولن و اونیکس (۱۹۹۸) به منظور اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در پنج اجتماع مختلف در استرالیا انجام گرفته است، هشت سازه را نشانه سرمایه اجتماعی شناسایی کردند. یکی از این عناصر پیوندهای کاری است (Bullen & Onyx, 1998, p.15). مطابق با متن مصاحبه‌های انجام گرفته با جامعه مورد مطالعه نمودهای خوبی از پیوندهای کاری در دهستان آبیاریک به چشم می‌خورد. یکی از شاخص‌ترین جمله توصیف‌کننده‌ای که حاکی از پیوندهای کاری بالا در این روستا است و بارها در متن مصاحبه‌ها دیده شد، این جمله است که «مردم مشارکت خوبی در تمیزکردن چشمه آب روستا و خرمن‌کوبی در فصل برداشت دارند». این عنصر از سرمایه اجتماعی فقط در داخل روستا و صرفاً در فصل برداشت نمود پیدا می‌کند و برای توسعه اجتماعی و در نتیجه توسعه اقتصادی باید محدود بودن این عنصر به فعالیت‌های کشاورزی را برداشته و با بسط آن به سایر فعالیت‌ها، از این ظرفیت در طرح‌های توسعه روستایی هم بهره گرفت. پیوندهای کاری در جوامع روستایی از طریق کاهش هزینه‌ها و افزایش رفاه به توسعه روستایی منجر خواهد شد.

اعتماد اجتماعی

یکی از مفاهیم اساسی سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی است. پرسش بنیادی در بررسی سرمایه

اجتماعی این است که تا چه میزان به دیگران اعتماد دارید؟ این اعتماد نتیجه برهم کنش‌های موجود گروه‌ها، انجمن‌ها و فعالیت اجتماعی است. این مفهوم یکی از مؤلفه‌های اساسی و پراهمیتی است که در مرکز ثقل این پژوهش قرار دارد. نگاهی گذرا به مفاهیم خروجی از متن مصاحبه‌های انجام گرفته در جدول ۱ نشان می‌دهد متأسفانه وضعیت امنیت و اعتماد در دهستان آباریک بحرانی است. به باور کارشناسان تحقق توسعه روستایی بیش از هر چیز در گرو توسعه منابع انسانی از طریق مشارکت و اعتماد اجتماعی است (ازکیا و حسنی‌راد، ۱۳۸۸، ص ۱۰). اعتماد به همان اندازه که یک نگرش شخصی است، یک دارایی ضروری اجتماعی نیز هست، با این وجود این دارایی اجتماعی اکنون در دهستان آباریک وضعیت خوبی ندارد و نیازمند توجه برنامه‌ریزان و مسئولان است. اگر اعتماد از حد فردی به سطح اجتماعی انتقال یابد، سرمایه‌ای با ارزش تلقی می‌شود. این سرمایه موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های اجتماعی - اقتصادی و اقدامات مختلف می‌شود و به نقل از آلموند و وربا^۱ اعتماد به یکدیگر شرط برقراری روابط ثانوی است (اینگلهارت^۲، ۱۳۸۲، ص ۲۴) و نوعی شرط بندی نسبت به ارتباطات محتمل دیگران در آینده است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳). به طور کلی اعتماد نقطه آغاز بسیاری از مبادلات در زمینه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و ... است و اگر پایدار باشد، چه بسا این مبادلات و ارتباطات گسترش یابد و به دستاوردهای خوبی برای جوامع روستایی شود. از نظر پاتنام هم اعتماد زمینه توسعه یافتگی را فراهم می‌کند. اما همین عنصر از سرمایه اجتماعی اگر سست شود و لغزشی پیدا کند همانا مانع ارتباطات و نقطه پایان آن خواهد بود و در نتیجه، به عنوان عامل ضد توسعه‌ای عمل می‌کند. نتایج پژوهش افراخته و همکاران (۱۳۹۳) نیز بر تأثیر اعتماد در توسعه روستایی اشاره کرده است. براساس این مطالعه سرمایه اجتماعی تأثیر زیادی بر روند توسعه یافتگی مناطق می‌گذارد و می‌توان با ارتقای سرمایه اجتماعی به توسعه در ابعاد مختلف آن با هزینه‌های کمتری دست یافت.

1. Almond & Verba

2. Inglehart

عمل‌گرایی اجتماعی

یکی دیگر از عناصر سرمایه اجتماعی، عمل‌گرایی اجتماعی است که در این دهستان مطابق با متن مصاحبه‌های انجام‌گرفته با مردم و فرازهای خروجی از آن‌ها، مثل تمایل پایین به نزاع و درگیری بین خود، حرف‌شنویی از بزرگ‌ترها و افراد مسن، اهل مصالحه بودن مردم در اختلافات مختلف، از این نظر عملکرد خوبی دارند. خوشبختانه دهستان آبیاریک در بین خود نزاع ندارند یا محدود است، اما متأسفانه با روستاهای مجاور بر سر یک‌سری مسائل با تنش‌هایی مواجهند که موجب درگیری و نزاع بین آن‌ها می‌شود.

ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها

ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها نیز از عناصر سرمایه اجتماعی است. متأسفانه مردم این روستا دارای یک ویژگی پررنگ به نام «حسادت» هستند که بر خیلی از کارکردهای آن‌ها به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تأثیر منفی گذاشته است. این ویژگی به نپذیرفتن موقعیت اجتماعی - اقتصادی مناسب خیلی از مردم روستا منجر می‌شود و به طرق مختلف همان‌گونه که در عنصر اعتماد و امنیت اشاره شد، به اقدامات ناپسند و تأسف‌باری دست می‌زنند که جبران‌ناپذیر بوده و موجبات کدورت و کینه‌توزی را در روستا فراهم می‌کند، که بسیار جای تأمل دارد.

هنجارشکنی

از دیگر طبقات خروجی مرحله کدگذاری محوری «هنجارشکنی» است که بین مردم دهستان دیده می‌شود. هنجارشکنی عکس یکی از عناصر سرمایه اجتماعی یعنی هنجارپذیری است و بیشتر در قشر جوان دهستان دیده می‌شود که در جامعه امروزی چه شهری و چه روستایی، امر عجیبی به‌نظر نمی‌رسد. هنجارشکنی برخلاف هنجارپذیری ضدتوسعه است، زیرا پایه‌های ارزشی جامعه زیر سؤال می‌رود و کم‌کم به آنومی (شرایط آشفته و نابسامان) یک جامعه منجر خواهد شد. از میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی عمل‌گرایی اجتماعی، پیوندهای کاری، همکاری، مشارکت اجتماعی و مشارکت مدنی به مشارکت و پیوندها مربوط می‌شوند و احساس اعتماد و امنیت، بهادادن به زندگی و ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها سنگ‌بنای سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند که

نشان از اهمیت زیاد این عناصر و نقش آن‌ها در بسیاری از فعالیت‌های توسعه‌ای و غیرتوسعه‌ای جوامع روستایی دارد.

به طور کلی، نتایج ارزیابی حاضر حاکی از آن است که مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی، حمایت اجتماعی، عمل‌گرایی اجتماعی، پیوندهای کاری و ارزش زندگی در جامعه مورد مطالعه این پژوهش وضعیت مناسبی دارد و از جمله مؤلفه‌هایی هستند که موجب تقویت سرمایه اجتماعی می‌شوند، اما هنجارشکنی، نداشتن ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، همکاری پایین، و پایین بودن مهم‌ترین عنصر مؤثر بر سرمایه اجتماعی یعنی اعتماد اجتماعی از مؤلفه‌های تضعیف‌کننده سرمایه اجتماعی هستند.

پیشنهادها

بر مبنای نتایج تحقیق، پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

۱. بازدید از روستاهایی که به واسطه سرمایه اجتماعی بالا به ویژه مشارکت و اعتماد جزء روستاهای آباد و توسعه یافته هستند.
۲. اهتمام دهیاری‌ها و اعضای شورای اسلامی روستا در تشکیل و راه‌اندازی انجمن‌ها و تعاونی‌های مختلف در سطح روستاها و تقویت نهادهای موجود.
۳. اهمیت بیشتر دولت به سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار بر توسعه پایدار اجتماعی و برنامه‌ریزی برای توسعه آن.
۴. تشریح مزایای پروژه‌های عام‌المنفعه و ترغیب مردم به مشارکت و همکاری در برنامه‌ریزی، اجرا و حفظ و نگهداری از آن‌ها.
۵. ریشه‌یابی علل بی‌اعتمادی به عنوان یکی از عناصر مهم سرمایه اجتماعی.

منابع و مأخذ

۱. ادیب حاج باقری، محسن، پرویزی، سرور و صلصالی، مهوش (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق کیفی. چاپ دوم، تهران: انتشارات بشری.
۲. ازکیا، مصطفی و حسنی‌راد، حسین (۱۳۸۸). نقش اعتماد اجتماعی در مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال ۳، شماره ۱، صفحات ۲۷-۸.
۳. ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۳). توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران. تهران: نشر نی.
۴. افراخته، حسن، عزیزی، اصغر و مهرعلی تبار فیروزجایی، مرتضی (۱۳۹۳). نقش سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی دهستان چهاردانگه. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۴، شماره ۳۴، صفحات ۴۵-۲۷.
۵. اینگلهارت، رونالد (۱۳۸۲). تحول فرهنگی در جوامع پیشرفت. ترجمه مریم وتر، تهران: انتشارات کویر.
۶. بابایی فرد، اسداله (۱۳۸۹). توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران. فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۱۰، شماره ۳۷، صفحات ۵۶-۷.
۷. باستانی، سوسن، کمالی، افسانه و صالحی هیکویی، مریم (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۱۶، شماره ۶۱، صفحات ۸۱-۴۱.
۸. بهزاد، داوود (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی بستری برای سلامت روان. فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۲، شماره ۶، صفحات ۵۳-۴۳.
۹. پاپ‌زن، عبدالحمید (۱۳۸۷). جزوه روش تحقیق. دانشگاه رازی کرمانشاه، دانشکده کشاورزی.
۱۰. پاتنام، رابرت (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی. ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات وزارت کشور.

۱۱. پیران، پرویز (۱۳۸۲). سیاست اجتماعی، توسعه اجتماعی و ضرورت آن در ایران (نقد و بررسی سند کپنهاک). فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ویژه نامه سیاست اجتماعی، شماره ۱۰، صفحات ۱۵۴-۱۲۱.
۱۲. تاجبخش، کیان (۱۳۸۴). مصاحبه کیان تاجبخش با پروفسور پاتنام. ترجمه افشین خاکباز، تهران: انتشارات شیرازه.
۱۳. توسلی، غلام عباس و موسوی، مرضیه (۱۳۸۴). مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه های سرمایه اجتماعی. فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صفحات ۳۲-۱.
۱۴. دانایی فرد، حسن (۱۳۸۴). تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرای: استراتژی مفهوم سازی تئوری بنیادی. دوماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، سال ۱۲، شماره ۱۱، صفحات ۷۱-۵۷.
۱۵. سلمانی، محمد، تقی پور، فریده، رمضان زاده لسبویی، مهدی و جلیلی پروانه، زهرا (۱۳۸۷). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت مدنی، تعامل اجتماعی و اعتماد) در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون - شهرستان فردوس). مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۲، صفحات ۴۵-۲۳.
۱۶. سلمانی، محمد، تقی پور، فریده، رمضان زاده لسبویی، مهدی و جلیلی پروانه، زهرا (۱۳۸۹). بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون شهرستان فردوس). فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال ۴، شماره ۱۱، صفحات ۴۰-۱۹.
۱۷. صلاحی اصفهانی، گیتی (۱۳۹۰). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، نمونه موردی روستای عشایری قره بلاغ. جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، سال ۲، شماره ۱، صفحات ۶۰-۵۳.
۱۸. صیدایی، سید اسکندر، احمدی شاپورآبادی، محمدعلی و معین آبادی، حسین (۱۳۸۸). دیباچه ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه های توسعه اجتماعی در ایران. مجله راهبرد یاس، شماره ۱۹، صفحات ۲۲۵-۱۱۸.
۱۹. فراهانی، حسین، عبدلی، سمیه و چراغی، مهدی (۱۳۹۱). ارزیابی اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی با تأکید بر کیفیت زندگی (مطالعه موردی: دهستان مشهد، میقان

- شهرستان اراک). فصل نامه علمی- پژوهشی برنامه ریزی منطقه‌ای، سال ۲، شماره ۸، صفحات ۶۷-۷۸.
۲۰. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی. ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
۲۱. فیروزآبادی، سید احمد و ناطق پور، محمدجواد (۱۳۸۴). شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن. فصل نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸، صفحات ۱۹۰-۱۶۱.
۲۲. قاسمی، وحید، فائق، سحر و امیر، آرمین (۱۳۹۲). سنجش سرمایه اجتماعی و سطح‌بندی آن در طبقات مختلف مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان در سال ۱۳۹۱-۱۳۹۰. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال ۵، شماره ۳، صفحات ۳۰-۸.
۲۳. قدوسی، حامد (بی تا). مروری بر رویکردها و ابزارهای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی. تهران: دانشگاه صنعتی شریف.
۲۴. کلانتری، خلیل (۱۳۷۹). مفهوم و معیارهای توسعه اجتماعی. مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، شماره‌های ۱۳۱ و ۱۳۲، صفحات ۲۱۳-۲۰۸.
۲۵. کلمن، جیمز (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی. ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
۲۶. میری، غلامرضا، جوان، جعفر، افراخته، حسن، ولایتی، سعدالله، و شایان، حمید (۱۳۸۹). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان). مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۴، صفحات ۴۹-۲۹.
۲۷. یاور، غلامرضا و فاضل بیگی، محمدمهدی (۱۳۸۹). اقتصاد ایران (با تکیه بر روستا). چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

28. Australian Bureau of Statistics (2003). *ABS draft social capital indicators for discussion at workshop*.
29. Bullen, P. & Onyx, J. (1998). *Measuring Social capital in five communities in NSW*. Neighbourhood and Community Centers.
30. Grootaert, C. & Van Bastelaert, T. (2002). *Understanding and measuring social capital*. A Multidisciplinary Tool for practitioners. *The World Bank*, 152-236.
31. Grootaert, C., Nyhan, V. & Woolcock, M. (2005). Measuring Social capital an integrated questionnaire. *World Bank Working Paper*, 18, 1-53.

32. Hjollund, L. & Svendsen, G.T. (2002). *Social capital: A standard Method of Measurment*, 1-27.
33. Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and Applications in Modern sociology. *Annual Rewiew of Sociology*, 22, 1- 24.
34. Rose, R. (1998). Getting Things does in an ant-modern society: social capital networks in Russia, Washington DC, World Bank. *Social Capital Initiative paper*, NO.6, Available at <http://www.worldbank.org/socialdevelopment>.
35. Woolcock, M. & Narayan, D. (2000). *Social capital: implications for development theory, research and policy*. *World Bank Research*, 15(2), 1-29.